

Türkiye ve Ortadoğu: ABD'den bir bakış

Yazan Matthew Duss

TESEV
DIŞ POLİTİKA
PROGRAMI

20. yüzyılın büyük bölümünde Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilişkilerini belirleyen ön önemli faktör Soğuk Savaş'tan doğan kaygılardı. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) en eski üyelerinden biri ve ittifakın önemli bir ülkesi olan Türkiye, hem Sovyetler Birliği sınırında hem de Avrupa ve Ortadoğu'nun tarihi kesişme noktasında konumlanmıştı.

Son on yılda, Türkiye'nin dış politikası Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "sıfır sorun" politikası çerçevesinde gelişim göstermektedir. ABD'li uzman ve karar alıcılar Türkiye'nin önemi konusunda hemfikir olmakla birlikte bu gelişimi neyin yönlendirdiği ya da bu gelişimin nihai noktasının ne olacağı konusunda bir fikir birliğine varamamışlardır. Dolayısıyla da ABD-Türkiye ilişkilerinin geleceği halen tartışma konusudur. Ancak, ABD-Türkiye ilişkilerinin ABD için önemli olduğu ve Amerika'nın izleyeceği politikaların bu önemi yansıtması gerektiği konusunda bir fikir birliğine varılmıştır.

TESEV'in yaptığı kamuoyu araştırması Türkiye'nin Ortadoğu kamuoyundaki görünürlüğü'nün ve desteğinin arttığını göstermektedir.¹ Ancak Amerika'da Türkiye algısını ölçen son zamanlarda yapılmış fazla araştırma bulunmamaktadır. Nisan 2009'da CNN tarafından yapılmış olan anket², Irak Savaşı esnasında

Türkiye ile George W. Bush yönetimi arasında yaşanan gerilimlere rağmen, Amerikalıların net bir çoğunluğunun Türkiye konusunda olumlu bir görüşe sahip olduğunu göstermişti. Bu ankete göre Amerikalıların yüzde 61'i "Türkiye konusunda olumlu bir bakış açısına" sahipken, yüzde 34'lük bir kısım olumsuz görüş bildirmişti.

Amerika'da Türkiye algısı üzerine biraz daha detaylı bir araştırma Şikago Kamu İşleri Konseyi (Chicago Public Affairs Council) tarafından 2010 yılında yapılmıştı. Araştırma, Amerika toplumunun bağımlı dış ilişkilerden sıkıldığını ortaya koymaktaydı.³ Aynı araştırmaya göre, Amerikalıların üçte ikisinden fazlasının, Türkiye gibi yükselişte olan ülkelerin bağımsız bir dış politika izlemesini iyi bir durum olarak nitelediğini göstermektedir. Bu düşüncenin gerekçesi olarak da "böylece bu ülkelerin ABD'ye olan bağımlılıklarının azalacağı" ifade edilmektedir. ABD'nin desteklemeyeceği şeyleri yapma ihtimallerinin artması nedeniyle bunun kötü bir durum olduğu düşüncesi tahmin edilenin aksine baskın çıkmamaktadır.

Aynı ankete göre, Amerikalılar genel olarak Türkiye'nin ABD'nin dış politikası için büyük önem taşıdığını düşünmemekle birlikte Türkiye'nin artmakta olan uluslararası önemini takdir etmektedir. Türkiye ve Brezilya, önümüzdeki on yılda etkisini en çok artıracak iki ülke olarak görülmektedir.

Matthew Duss Center for American Progress'te politika analisti ve Middle East Progress'te direktör olarak görev almaktadır. University of Washington'dan Uluslararası İlişkiler üzerine lisan derecesi bulunan Duss, University of Washington Jackson School of International Studies'den de Ortadoğu çalışmaları üzerine yüksek lisans derecesine sahiptir. Yazıları Los Angeles Times, The Boston Globe, The Baltimore Sun, The Nation, The American Prospect, The Forward ve the Guardian'da yayınlanmıştır. CNN, MSNBC, BBC, Fox News, El Cezire de dahil pek çok yayın organı ve radyoda yorumcu olarak yer almıştır.

1 Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2010, İstanbul: TESEV Yayınları.

2 http://articles.cnn.com/2009-04-06/politics/us.muslim.poll.1.muslim-americans-opinion-research-corporation-poll-new-poll-shows-americans?_s=PM:POLITICS

3 http://www.thechicagocouncil.org/Files/Studies-Publications/POS/POS2010/Global.Views_2010.aspx

Burada belirtmek gerekir ki söz konusu anketler üzerinde düşünülmüş görüşleri değil, kişilerin algılarını yansıtmaktadır. Bunu söylemekle birlikte insanlara haklarında az bilgi sahibi oldukları toplumlar soruluyor da olsa, söz konusu algıların iç politikayı önemli bir şekilde etkilediğini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Türkiye'nin dış politika gelişimi, uzmanlar tarafından daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Buna rağmen, daha önce de belirttiği gibi esas fikir ayrılığı bu gelişimin ABD çıkarları için iyi mi kötü mü olduğu konusundadır.

Önde gelen uzmanlardan Brian Katulis ve Spencer Boyer, 2008 sonunda yaptıkları bir değerlendirmede Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ilişkinin "ABD ulusal güvenlik politikasında kilit bir nokta olmaya devam ettiğini" belirtmişlerdir. Son yıllarda "büyük ölçüde 2003 Irak Savaşı anlaşmazlıkları nedeni ile" gerginlik yaşayan bu ittifakın "onarımına hayati düzeyde ihtiyaç duyulmaktadır"⁴. ABD ile Türkiye arasındaki gerilim, Bush yönetiminin tek taraflılığı ve dünyanın geri kalanının düşüncelerini görmezden gelmesinin sonucu olarak oluşmuştur. Ortadoğu'nun ABD için sahip olduğu stratejik önem ve Türkiye'nin bölgede daha fazla role sahip olması bu ilişkinin onarılmasına katkıda bulunacak unsurlardır.

Muhafazakâr kanatta yer alan bazı kişiler artan endişelerini dile getirmekte ve hatta Türkiye'nin Ortadoğu'da giderek artan girişimlerine karşı açık bir düşmanlık sergilemektedir. Şu anda Amerika Girişim Enstitüsü'nde (American Enterprise Institute) görev yapan eski Dışişleri Bakanlığı uzmanı Michael Rubin Temmuz 2010'da şöyle yazmıştır: "Günümüzde Türkiye, adı hariç her şeyiyle bir İslam Cumhuriyeti'dir. Vaşington, Avrupalı müttefikleri ve Kudüs, Türkiye'yi potansiyel bir düşman olarak görerek anlaşmaya varmalıdır."⁵ Her ne kadar bu görüş

az taraftar bulsa da, Rubin göz ardı edilmemesi gereken bir akımı temsil etmektedir.

Bölgesel dengeleri bozmaya yönelik ilk adımı atanın Türkiye değil ABD olduğu ve Türkiye'nin yeni duruşunun kısmen Bush'un Irak'taki askeri müdahalesinin etkisiyle olduğu büyük ölçüde kabul edilmektedir. Yeni Amerika Vakfı'ndan (New America Foundation) Steve Clemons'a göre Türkiye'nin yeni politikasında etkili olan faktörlerden birisi de "ABD'nin Ortadoğu politikasının – özellikle 2003 Irak işgali sonrası– son derece başarısız olmasıdır".⁶

Buradan hareketle Türkiye'nin Ortadoğu'daki dış politikasının ABD'de nasıl algılandığı, Irak müdahalesi ve bu müdahalenin bir sonucu olarak ABD'nin İran'ın etkisinin artmasından duyduğu önemli kaygı ışığında incelenmelidir.

Türkiye, İran ile ticari ilişkilerini güçlendirmeye ve bunu İran'ın uluslararası toplumla yaşadığı sorunlarda arabuluculuk yapmak gibi daha büyük bir role dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu aslında Türkiye'nin bölgesindeki diğer ülkeleri de kapsayan politikasının bir parçasıdır. İran'ı farklı yapan, ABD başta olmak üzere uluslararası aktörler ile yaşadığı sorunlu ilişkilerin boyutudur. Türkiye açısından bakıldığında İran ile yakın ilişki kurmanın artısı kadar büyük oranda riskleri de bulunmaktadır.

Genel dış politika anlayışı ile uyumlu olarak, Türkiye'nin İran ile ilişkileri de büyük ölçüde ticareti artırmayı ve Türkiye'nin ekonomik büyümesini olumsuz etkileyebilecek gerilimleri önlemeyi amaçlamaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi geçen yıl 10 milyar dolara varmıştır.⁷ Eylül 2010'da Başbakan Erdoğan gelecek beş yıl içerisinde İran ile ticaret hacminin üç katına çıkarılmasının hedeflendiğini söylemiştir.⁸

4 http://www.americanprogress.org/issues/2008/12/neglected_alliance.html

5 <http://www.michaelrubin.org/7639/turkey-ally-enemy>

6 http://www.thewashingtonnote.com/archives/2009/11/understanding_t_1/

7 <http://www.mehrnews.com/en/newsdetail.aspx?NewsID=1254622>

8 <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703440604575496031866586468.html>

Türkiye ile İran arasında büyüyen ikili ekonomik işbirliğinin yanı sıra Irak üzerinden bir rekabet de söz konusudur. Her iki ülke de Irak'ta siyasi ve ekonomik etkisini artırmak istemektedir. Türkiye'nin 2003 yılından yakın zamana kadar ekonomik etkisi büyük ölçüde Kuzey Irak ile sınırlı idi – Irak Kürdistan özerk bölgesinde yabancı şirketlerin %55'i Türkiye'dendir.⁹ Ancak son zamanlarda Türkiye ekonomik varlığını ülkenin diğer bölgelerinde de yaygınlaştırmaktadır. 2010'da TPAO ile (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı), İran nüfuzu altındaki önemli bir alan olan Güney Irak'taki Siba doğalgaz sahasının¹⁰ geliştirilmesi için anlaşma imzalanmıştır. Ekim 2010'da Irak Başbakanı Nuri El-Maliki hem Türkiye hem İran'ı ziyaret etmiş ve söylendiğine göre kuracağı hükümete destek karşılığında büyük yatırım anlaşmaları teklif etmiştir.¹¹

Türkiye'nin Irak'taki politikası, ekonomi merkezli dış politika anlayışına iyi bir örnektir. Türkiye bir yandan Kuzey Irak Kürt Özerk Bölgesi ile ilişkileri geliştirirken, diğer yandan da iş ilişkilerinin zarar görmemesi için Irak hükümetine istikrarı sağlamada yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ekonomi merkezli izlenen politikalar aslında olası bir İran-Türkiye 'eksen'i endişelerini de bertaraf edebilir. Elliot Hentov'un İran'a ilişkin yakın zamanda düzenlenen bir konferansta belirttiği üzere: "Türkiye, merkezinin İstanbul olduğu ekonomik olarak birbirine bağımlı bir Ortadoğu istemektedir. Bu İran'ın vizyonu değildir."

İran'ın nükleer programı, İran ile ABD arasındaki gerilimin merkezinde yer almaktadır. Türkiye'nin İran nükleer meselesine bakışı da ABD karar alıcıları yakından ilgilendirmektedir. İran konusunda gelişme sağlamaya çalışmak, Barack Obama'nın seçim kampanyasında biraz

da risk olarak değindiği konulardandı. Kasım 2008'de, Obama'nın başkanlık seçimini kazanmasından kısa bir süre sonra, Başbakan Erdoğan kendisiyle yapılan bir röportajda Türkiye'nin ABD-İran ilişkisinde arabuluculuk yaparak "çok yararlı olabileceğini"¹² belirtmişti. Her ne kadar Obama yönetiminin çabası İran ile 5+1 ülkeleri arasında bir uzlaşmaya varılmasını sağlayamamış olsa da, Türkiye kendi rolünü bir köprü kurucu olarak göstermeye ve her iki tarafla da iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Mayıs 2010'da bu çabalar, Tahran'da ilan edilen İran-Türkiye-Brezilya takas anlaşması ile sonuçlandı. Bu anlaşma ile İran, Türkiye üzerinden uranyum takası yapmayı kabul etti.¹³ Tam aynı günlerde Obama yönetimi İran'a yeni ve katı yaptırımlar uygulanması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) nezdinde yoğun çaba harcamaktaydı. BMGK kararı arifesinde gelen İran-Türkiye-Brezilya anlaşması, ABD tarafından, İran'ın yaptırımları engellemek için yaptığı bir manevra olarak algılandı. ABD'nin Tahran anlaşmasına tepkisiz kalması Türkiye'de şaşkınlık yarattı ve Türkiye BMGK oylamasında önerilen karar tasarısının aleyhinde oy kullandı. Türkiye'nin bu tutumu ABD'de tepki ile karşılandı. ABD'nin amacı yaptırım kararının oy birliği ile geçmesi ve bunun İran üzerinde ek bir baskı unsuru olmasıydı.

Geriye dönüp bakıldığında Türkiye ile ABD arasında İran ile yapılacak tatmin edici bir anlaşmanın neyi içermesi gerektiği konusunda bir iletişimsizlik olduğu açıkça görülmektedir. Dolayısıyla takas anlaşması iyi değerlendirilememiş, bir başlangıç olarak dahi dikkate alınamamıştır. Tahran anlaşması ABD-Türkiye ilişkilerinde bir gerilime ve Vaşington'da Türkiye'nin İran konusundaki niyetine ilişkin şüphelere sebep olduysa da Türkiyeli liderler nükleer silah üretme ve kullanma kabiliyetine

9 <http://www.iraq-businessnews.com/2010/12/11/turkey-and-iran-battle-for-influence-in-iraq/3/>

10 <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-11582702>

11 <http://www.iraq-businessnews.com/2010/12/11/turkey-and-iran-battle-for-influence-in-iraq/2/>

12 http://www.nytimes.com/2008/11/12/world/europe/12iht-12turkey.17731395.html?_r=1

13 <http://www.reuters.com/article/2010/05/16/us-iran-nuclear-deal-idUSTRE64F29P20100516>

TESEV

Bankalar Cad.
Minerva Han, No: 2 Kat: 3
34420 Karaköy İstanbul
T +90 212 292 89 03
F +90 212 292 90 46
www.tesev.org.tr

sahip bir İran'ın gerek güvenlik gerekse ticaret bakımından etkileri konusunda büyük endişe duyduklarını ve bu sonucu istemediklerini tekrar tekrar dile getirmişlerdir.

Türkiye'nin İsrail-Filistin meselesine daha fazla müdahil olması ABD'de kaygı uyandıran diğer bir konudur. Her ne kadar İsrail ile Türkiye arasında zaman zaman gerilimler yaşansa da, iki demokrasi arasındaki mevcut kırılmanın başlangıcının 2006 Lübnan Savaşı olduğu söylenebilir. O dönem Erdoğan, Hizbullah ile ilişkilerdeki gerilimi azaltma çabalarının İsrail tarafından hiçe sayıldığını düşünmüştür. Benzer şekilde Erdoğan, Suriye'ye yönelik açılımı tartışmak üzere İsrail Başbakanı Ehud Olmert'in Türkiye'ye gelmesinden yalnızca günler sonra Gazze'ye yönelik başlatılan 2008-9 Dökme Kurşun Operasyonu'na şahsen alınmıştır.

Başbakan Erdoğan'ın bu meseledeki kışkırtıcı demeçleri (ki bunlar Davos'ta Dökme Kurşun Operasyonu tartışması sonrası İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'i panelde terk etmesiyle yeni bir seviyeye varmıştır¹⁴), Ortadoğu halklarının desteğini kazanmasını sağlamıştır. İran yönetimi zaten bu konuyu otuz yıldır Ortadoğu halklarına yönelik ideolojisini daha cazip hale getirmek için kullanmaktadır. Her ne kadar samimi niyetlerle yapılmış da olsa, Başbakan Erdoğan'ın tavrı da benzer şekilde yeni pazarlara ulaşmak amacıyla Türkiye'nin Ortadoğu halkları nezdindeki imajının iyileştirilmesine hizmet etmektedir. (Aynı zamanda Filistin meselesinin Türkiye ve İran'ın işbirliğinden çok,

rekabet halinde olduğu diğer bir alan olarak görüldüğü de not edilmelidir.)

ABD kongresinde İsrail'e her iki parti tarafından da güçlü bir destek verilmektedir. Dolayısıyla İsrail-Filistin meselesinde İsrail'in düşmanlarına fayda sağlayacağı düşünülen her çaba –ki bazıları Erdoğan'ın tutumunu Hamas'a destek şeklinde yorumlamaktadır– tehlike çanlarının çalmasına sebep olacaktır.

Türkiye, Batı'da bazı muhafazakâr kesimler tarafından yeni, "radikal" bir Türkiye olarak resmedilmektedir. Bu resmin aksine, Türkiye'nin Arap dünyasında son zamanlarda meydana gelen ayaklanmalara gösterdiği tepki, Ortadoğu'daki statükoya ne kadar bağlılık duyduğunu ortaya koymuştur. Bu tepkileri yorumlayan Dış İlişkiler Konseyi'nden (Council on Foreign Relations) Steven Cook şöyle yazmıştır: "Ankara'nın çıkarları eski bölgesel düzene göre ayarlanmıştır. Bunun sonucu olarak da, insanların gücünün ve demokrasinin Ortadoğu'yu kasıp kavurduğu, daha önce benzeri görülmemiş bir bölgesel değişim zamanında, Türkler ürkek, sakar ve etkisiz gözükmektedir."¹⁵ ABD'nin verdiği tepkiler için de fazlasıyla geçerli olan bu açıklama her ne kadar abartılı olsa da Türkiye, özellikle Libya ve Suriye'de yaşananlar karşısında ekonomik ve siyasi yatırımlarını koruma çabası ile hareket etmiştir. Bu da Türkiye'nin, Ortadoğu'daki devrim niteliğindeki değişimlere ilham verebilecek bir aktör olabileceği iddialarını rafa kaldırmayı gerektirmektedir.

14 <http://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html>

15 <http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/05/05/arab.spring.turkish.fall>

ISBN 978-605-5832-85-8

Copyright © Haziran 2011

Baskı: Yelken Basım

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama, vb.) yollarla çoğaltılamaz.

Bu raporda yer alan görüşler bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

TESEV Dış Politika Programı, bu yayının hazırlanmasına ve tanıtılmasına katkılarından ötürü Açık Toplum Vakfı'na ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür eder.